

SILNIČNÍ, STAVEBNÍ A NĚKTERÁ TRESTNÍ NAŘÍZENÍ V MÍŠEŇSKÉ PRÁVNÍ KNIZE Z 15. STOLETÍ

VLADIMÍR SPÁČIL

Abstrakt: Po vydání německého textu *Míšeňské právní knihy* užívané v severní části Moravy připravuje se edice českého překladu této právní knihy. Jde celkem o 19 rukopisů rozložených po celém území Čech (s výjimkou rukopisu ve Vídni a v Jevíčku); již při přepisu prvních z nich se ukázaly některé pasáže jako velmi zajímavé z hlediska historického, právního, ale i u kulturně historického. Lze zde najít zajímavá připomenutí některých obecně známých přísloví, o jejichž původu a souvislosti s Míšeňskou právní knihou se dnes již neví. Z velmi rozsáhlého textu této právní knihy lze zde připomenout pouze několik krátkých pasáží z v titulu uvedených oblastí.

Klíčová slova: Míšeňská právní kniha, přísloví, český překlad, dopravní pravidla, stavební nařízení, trest.

Jistě by bylo víc než směšné domnívat se, že kdokoliv by snad aspoň jedenkrát neslyšel jedno z neznámějších přísloví, které zní, že „Kdo dřív přijde, ten dřív mele“. Na případný dotaz by jistě každý bez zaváhání prohlásil, že jde přece o staré české přísloví a ti poučenější by doplnili, že je lze najít v Čelakovského *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, kde pro české prostředí je uvedeno dokonce ve dvou variantách, a to jednak „Kdo dříve do mlýna donese, tomu dříve mel“ nebo v nám známějším „Kdo dřív přijde, ten dřív mele“. Zde se ovšem také dozvíme, že na toto přísloví nemá výhradní právo čeština, ale lze se s ním setkat též v Polsku, Chorvatsku, Francii, Anglii, Dánsku i jinde. Kdy toto přísloví vzniklo, není dnes již možno zjistit, patrně nejstarší jeho písemné zaznamenání bychom však našli v německé právní knize zvané Saské zrcadlo, sepsané mezi léty 1220–1235 století Eikem z Repgowa, odkud se s největší pravděpodobností dostalo spolu s šířením tohoto práva do dalších zemí, a tedy i k nám.

Na základě *Saského zrcadla* a s převzetím řady jeho ustanovení, vznikaly další právní knihy, z nichž u nás neznámější, a to především v severní polovině Čech a Moravy, byla tzv. *Míšeňská právní kniha*, sepsaná někdy mezi léty 1357–1387. Uvedené označení je ovšem moderním pojmenováním knihy městských práv nesoucí různé další názvy, jako např. *Knihy podle distinkcí*, *Rozšířené Saské zrcadlo* aj. A zde, v *Míšeňské právní knize*, najdeme na jejím začátku zmíněné přísloví, a to nejprve v německy psaných rukopisech a později, v pohusitské době, i v českých překladech této právní knihy, jichž je do dnešní doby dochováno neméně než 19 rukopisů uložených – s jedinou výjimkou – na našem území. Tuto jedinou výjimku tvoří rukopis ze souboru rukopisů Rakouské Národní knihovny ve Vídni, který se však od všech ostatních, sestávajících ze sedmi částí, tzv. knih, což je charakteristické pro české země, liší počtem pěti knih, jež se vyskytovaly především ve Slezsku.

Než však přejdeme k slíbeným hlavním tématům, a to k předpisům „o provozu na pozemních komunikacích“ a „o některých stavebních nařízeních“, jak je obojí obsahuje zmíněná *Míšeňská právní kniha* v druhé polovině 14. století, jen ve stručnosti a pro zajímavost se zmíníme o jisté velmi jednoduché a praktické zásadě, jejíž stáří je srovnatelné s příslovím na začátku uvedeným. Jde totiž o další doporučení v *Míšeňské právní knize* uvedené, o jehož počátcích a vzniku nepochybně dnes již nikdo neví. V souvislosti s ní bych se rád vrátil ke své vzpomínce z doby před více než 60 lety, kdy jeden z mých kamarádů se zmínil o jisté zásadě,

o níž prohlásil, že je to stará skautská praxe doporučující, že „starší dělí a mladší si vybírá“, aniž by kdokoliv z nás tušil, že jde o právní ustanovení ze 14. století. Je však třeba přiznat, že jednodušším způsobem, který byl praktikován nejspíše od 14. století, ale možná již dříve, nelze zajistit maximální spravedlnost při dělení mezi dvěma lidmi.

A ještě do třetice, ale už skutečně naposledy, bych připomněl všeobecně známé a běžně užívané úsloví „do roka a do dne“, které si jistě všichni pamatujeme z Jiráskem ve *Starých pověstech českých* zmíněného slavného Kozinova zvolání: „Lomikare, Lomikare, do roka a do dne...“ Po původu tohoto úsloví a jeho významu s velkou pravděpodobností nikdo z nás nepátral vzhledem k tomu, že se samozřejmě předpokládá jeho český původ a trvání jím stanovené doby na 366, respektive u přestupného roku na 367 dní. Ale i v tomto případě není věc tak samozřejmá a jasná, jelikož první výskyt je doložen již v 7. století jako „annus et dies“, a od 13. století se s výrazem „jahr und tag“ setkáváme v německé právní terminologii, zachycené nejprve v *Saském zrcadle* a pak v následujícím století v *Míšeňské právní knize*, kdy tato časové rozmezí se začalo označovat jako „saská lhůta“ a jeho trvání bylo chápáno jako uplynutí jednoho roku, šesti týdnů a tří dnů. Prostřednictvím německého či později českého znění Míšeňské právní knihy se úsloví „rok a den“ rozšířilo i v našich zemích a postupně, zvláště po zániku platnosti magdeburského práva reprezentovaného především *Míšeňskou právní knihou*, nabylo dnešního významu.

Nyní se tedy dostáváme k těm několika málo větám v *Míšeňské právní knize*, v podstatě převzatým ze zmíněného *Saského zrcadla*, které regulovaly jistě nepřilíš hustý provoz na hlavních, tedy říšských silnicích. Především o nich platilo nařízení, že musí být tak široké, aby se na nich mohly snadno vyhnout dva protijedoucí vozy, přičemž se požadovalo, aby vůz bez nákladu či s menším nákladem se vyhnul vozu více naloženému. Platilo též, že jezdec na koni se má vyhnout nákladnímu vozu, jezdci pak se měl vyhnout chodec.

Další ustanovení o přednosti v jízdě při přejíždění mostu je celkem logické, jelikož prikazuje, aby přes most přešel dřív ten vůz, a to bez ohledu na to, je-li naložený či ne, který na most přijel dřív. A právě na tomto místě je výslovně uvedeno, že jde o obdobu již v úvodu zmíněného „kdo dřív přijde, ten dřív mele“, jež v staročeském překladu zní „ktož k mlýnu dřeve přijede, ten mele také dřieve“.

Zde je na místě malá poznámka, že na internetu lze najít výklad tohoto přísloví, který se naprosto minul cíle, když tvrdil, že se jím „poukazuje na osvědčenou moudrost, že ten, kdo jedná pohotově a rychle, má větší šanci na úspěch“.

Uvedené „dopravní předpisy“ jsou sice poměrně velmi stručné, avšak s ohledem na nepochybně nijak mimořádnou frekvenci na tehdejších silnicích patrně řešily nejčastější v úvahu přicházející situace a byly tudíž dostačující. Naopak pokyny, příkazy a nařízení z oblasti stavební, eventuálně stavebně-hygienické, jsou daleko podrobnější a složitější, takže – ač by pojednání o nich bylo nepochybně zajímavé – bude možno z časových důvodů vybrat z nich jen několik ukázek.

Hned na počátku je požadavek, podle něhož chce-li někdo stavět svůj dům, a to ať ze dřeva či zděný, nemá stavbu zahájit dříve, dokud nezíská souhlas obou svých sousedů. Tato zásada, že k zamýšlené stavbě musí dát své kladné vyjádření ti, kteří z obou stran sousedí se zamýšlenou stavbou, platí a praktikuje se dodnes. Nutný předběžný souhlas sousedů se především týkal vykopání sklepa, který neměl zasahovat do sousedova pozemku. V tomto, ale nepochybně i ve všech dalších sporných situacích, měly být přizvány úřední osoby, jimiž byli konšel v čele s rychtářem (někdy zvaným fojtem), kteří vydáním tzv. ortelu s definitivní platností tuto spornou záležitost – a celou řadu případných dalších – rozhodli a stavebník se musel podrobit jejich vyjádření.

Je samozřejmé, že to, čemu se dnes říká nepovolené či černé stavby, se vyskytovalo i v době platnosti *Míšeňské právní knihy*, v níž je řečeno, že pokud by dům byl vystaven bez souhlasu sousedů a městské rady, musí být zbořen a odstraněn. Doslova je uvedeno toto: „Pakli by chtěl stavěti po sebe samého svévolnosti a nic po rychtářovu aniž po súsedském kázanie a naučení, obžaluje-li jej potom proto a shledají jej nepráva, musí on to doluov ukladiti.“

Kromě obecných ustanovení jsou řešeny i některé detailnější záležitosti, týkající se např. části domu vystupující do ulice. Tato předsunutá část, v právní knize označovaná jako „přepuštění“, nemá do ulice vyčnívat více než „pól druhé nohy“, tedy nanejvýš jednu a půl stopy, což je zhruba půl metru. Na toto „přepuštění“ se vztahuje i další nařízení o minimální výšce jeho umístění, kdy byl vznesen požadavek, aby „jedno každé přepuštění od zesod nahoru tak vysoko vyzdvíženo bylo, aby na jednom největším koni pod tiem mohli jeti bez toho dotčení“.

V souvislosti s novostavbami neměly být opomenuty ani příkazy a předpisy týkající se hygieny a čistoty. Tak např. pokud mezi dvěma domy byl zřízen rygol, nazývaný též hnisotečina či hnisotečna, neměl být užší než tři stopy (asi necelý metr). Prvotně byl určen především k odtoku dešťové vody ze střech, nepochybně však byl užíván i k jiným, méně příjemným účelům, přestože bylo výslovně zakázáno, aby se tam vylévala špína a odpad končící na ulici. Ve snaze tomuto nešvaru zabránit neměl „ižádný z svého dvora hnisovej vodě nečistej z svých vrat nechati téci a plynúti, ješto by druhému jeho súsedu na takovém tečení co uškodilo. Také nemá ižádný z svého pokoje scánkuov ani nečistoty léti do žlabu, ješto by od toho smrad a nečistotu jeden súsed od druhého trpěti musil“.

Pro umístění záchodu, nazývaného „tajný pokoj“, byla od sousedního domu nařízena minimální vzdálenost tří stop, regulováno bylo i vyvážení fekálií, které se mělo dít především zimního času, vždy se však měly nosit či vozit v noci „s pevnými sudy, aby v ulicích nic neutrúsili“. Touto opovrhovanou, i když naprosto nutnou činností, byli zřejmě ve všech městech pověřováni mistři popravčí se svými pacholky, za což dostávali pravidelný plat, jak např. v Olomouci je to doloženo celou řadou záznamů v knihách městských účtů.

Je pochopitelné, že významnou část stavebních předpisů tvořila protipožární nařízení, zaměřená především na pivovarské pánve, pekárny, kovárny, ale i kuchyně v jednotlivých domech, kdy se vyžadovalo, aby byly tak zařízeny a zabezpečeny tak, aby odtud nemohl vzejít a rozšířit se oheň. Není třeba zdůrazňovat, jakou katastrofu ve městech, v nichž hlavním stavebním materiálem především střech a krovů byly dřevo a sláma, představoval požár, proti němuž obyvatelé města byli jen naprosto nedostatečně vybaveni kbelíky s vodou, později malými ručními stříkačkami a požárními háky na strhávání hořících střech. Důkazem je velký požár Olomouce, který ještě 30. července 1709 postihl přes 350 domů, tedy více než polovinu města.

Bylo by skutečně možno věnovat se do šířky i hloubky jednotlivým okruhům a ustanovením městského práva zakotveného v *Míšeňské právní knize*, kde nepochybně by velkou pozornost zaujala problematika trestního práva, a to jak trestných činů, tak i jejich potrestání, čemuž je věnována celá jedna část zmíněné právní knihy, z níž vybrané dva příklady mohou sloužit jen jako malá ukázka. První se týká mincíře, tedy toho, který se zabýval ražbou mincí, což mnohé svádělo k falšování mincí, tedy např. k zhoršování kvality stříbra či k snižování jejich váhy. V těch případech, kdy byl takový podvodný mincíř odhalen a usvědčen, čekal ho krutý trest v podobě upálení v sudu. Jinou alternativou pro takového pachatele bylo, že „vařen má být v jednom kotli zhlúbi puol druhého lokte; a má v oleji a víně uvařen býti“.

Další, zdaleka ne tak drastický, byl trest, o němž s velkou pravděpodobností většina z nás kdysi slyšela, a to o potrestání pekaře, který nedodržoval stanovenou váhu pečiva, následujícím způsobem: „Když pekař svú pokutu proviní pro malý chléb, to jest v koš vsazenie a na slúp pověšenie,

nuož v ruku a jedna žemle dána býti, sedít ten dlúho aneb krátko s tiem dolów má ten spadnutí do lužové vody.“ Byla to bezesporu velmi zábavná podívána pro obyvatele města, kteří nepochybně zlomyslně komentovali těžké rozhodování provinilého pekaře, který sám, dříve nebo později, musel odříznout koš, v němž seděl, a za velkého jásohu diváků skončit v špinavé louži.

Závěrem lze vyslovit podivení, že až donedávna – s výjimkou jihlavského historika, archiváře a vědeckého pracovníka Komise pro soupis rukopisů Akademie věd Františka Hoffmanna a brněnského právního historika profesora Františka Čády – nebyla ze strany českých badatelů věnována pozornost, a již vůbec ne hlubší pozornost, *Míšeňské právní knize*, a to ani v německé, ani v české verzi. Zde bych se mohl odvolat na své, jak se domnívám, pravdě odpovídající konstatování v předmluvě k publikaci vydané v roce 2010 pod názvem *Míšeňská právní kniha*, jejíž součástí byla též edice německého znění Míšeňské právní knihy užívané v Olomouci, kde bylo uvedeno, že důvody absence edice tohoto významného právního pramene je možno najít v tom, že pro právní historiky je – už jen z hlediska paleografického – vydání tohoto pramene nejen mimořádně obtížné, ale i časově velmi náročné. Na druhé straně pro historiky a především pro archiváře by sice po technické stránce zpřístupnění této právní knihy nemělo být až tak velkým problémem, je však pochopitelné, že u této skupiny nelze předpokládat hlubší znalosti právních dějin. Tak obě skupiny očekávaly iniciativu jedna od druhé. Po určitém váhání jsme se spolu s manželkou odvážili vydáním edice *Míšeňské právní knihy* spolu s obsáhlým historickým úvodem a jazykovým rozbořem dát jak historikům, tak i právním historikům (a případně i dalším odborníkům) k dispozici tento pramen. Dnes již lze konstatovat, že námi vydaná publikace, recenzemi vesměs kladně hodnocená jak u nás, tak na Slovensku, v Německu či Rakousku, našla svůj pozitivní ohlas v některých nejnovějších právně historických statích, a to jak u českých, tak i německých autorů. Lze tedy očekávat, že též námi připravovaná edice českých překladů Míšeňské právní knihy najde především mezi českými právními historiky a historiky své uživatele.

EXTRACTS FROM TRAFFIC, BUILDING AND PENAL REGULATIONS IN THE 15TH CENTURY MEISSEN LAW BOOK

Summary: Following the publication of the German version of *the Meissen Law Book* used in the northern part of Moravia, an edition of the Czech translation of the legal book is being prepared. In total, there are 19 manuscripts distributed throughout Bohemia (apart from the manuscript in Vienna and in Jevíčko). Several extracts in the transcripts of the first of the manuscripts appear very interesting from the historical, legal as well as cultural-historical points of view. In the book we may find mentions of some notorious proverbs, on the origin of which and relation to *the Meissen Law Book* there is no available knowledge nowadays. Out of the extensive text of the legal book we only remind of several short extracts to do with traffic, building and penal regulations.

Key words: *Meissen Law Book*, proverb, Czech translation, traffic rules, building regulations, penalty.

PhDr. Vladimír Spáčil (*1935)

Bývalý okresní archivář v Olomouci (1958–1960), emeritní ředitel Okresního (pak Státního okresního) archivu (1960–1997). Kromě zpracování archiválií vztahujících se k okresu Olomouc a pak především města Olomouce se věnoval publikování článků a knih týkajících se dějin Olomouce; vydal též samostatně či ve spolupráci s prof. Libuší Spáčilovou několik edic, např. olomouckých městských knih či právních rukopisů.